

ÜKSKORD ENNEPUISTE.

Paul-Eerik Rummo⁸⁰

Konverents 20. ja 21. jaanuaril 2022

*Jaagup Puule,
Viru-Jaagupi suurele sõnameistrile*

ÜKSKORD ENNEPUISTE oli kuningriik, kus kõik oli puust. Kuningas kandis puukrooni. Ja puukoolis puituvad lapsed ei tohtinud puududa ühestki tunnist.

Seal oli ka puuhoov, kuhu kuulusid puuhoovkondlased. See kõik oli mõistagi üpris puine – ja mida te puupeadelt ikka ootate!

Pidulikel puupäevadel pandi selga nägusamad puusärgid, puistati põskedele puudrit ja löödi palee puupüsti täis. Seal tantsiti puujalad puiste ja söödi kuningas puupaljaks. Ta vaeseke oli kui puuga pähe saanud.

Siis aga tuli tuletõrjuja ning ütles: see on kõik väga ilus, aga eeskirjad. Eeskirjad!

Puuseas, ialgi pole üht kuningriiki kergemini kukutatud.

(Paul-Eerik Rummo, Kogutud luuletused. Tallinn: SE&JS, 2005, lk 398)

ÜKSKORD ENNEPUISTE.
Paul-Eerik Rummo 80

Konverents

Eesti Kirjandusmuuseumis ja Tartu Ülikooli muuseumis,
20. ja 21. jaanuaril 2022

TEESID

EKM Teaduskirjastus
2022

Teesid. Ükskord ennepuiste. Paul-Eerik Rummo 80. Konverents 20.–21.01.2022 Tartus.

Koostajad: Mart Velsker, Marin Laak

Toimetaja: Marin Laak

Kujundus ja küljendus: Tiiu Pirsko

Kaas: Esikaane foto: Paul-Eerik Rummo Hiiumaal, Hansuõue talus 2008. a. EKM EKLA. Foto: Alar Madisson

Konverentsi peakorraldaja: Mart Velsker (Tartu Ülikool)

Korraldustoimkond: Marin Laak (Eesti Kirjandusmuuseum), Arne Merilai (Tartu Ülikool),

Agnes Neier (Eesti Kirjandusmuuseum), Krista Ojasaar (Eesti Kirjandusmuuseum) ja

Berk Vaher (Eesti Kirjanike Liit).

Konverentsi toetavad: Eesti Kultuurkapital, Eesti Kirjanike Liidu Tartu osakond,

Eesti Kirjandusmuuseum ja EKM Eesti Kultuurilooline Arhiiv, Tartu Ülikooli eesti kirjanduse rahvusprofessuur ja Euroopa Liidu Regionaalarengu Fondi kaudu Eesti-uuringute Tippkeskus.

ISBN 978-9916-659-21-2 (trükis)

ISBN 978-9916-659-22-9 (pdf)

Trükk: Kaanoni Koopiakeskus OÜ

© Autorid

© Eesti Kirjandusmuuseum

EKM Teaduskirjastus

Luuleõhtu TRÜ kohvikus 1970.a. Esineb Paul-Eerik Rummo. EKM EKLA, B-101: 1279.

Foto: H. Karro

20. jaanuaril 2022 – Eesti Kirjandusmuuseumis

12.00 Avamine, tervitused

12.15–13.45 *Juhatab Mart Velsker*

Tanar Kirs, Juhan Liivi mõtlemise algeristused

Joosep Susi, Nüüd. Jälle. Alatasa. Tähelepanekuid Rummo olevikust

Marin Laak, Juhan Liivi ülikuub noore Rummo õlul

Lõuna 13.45–14.45

14.45–16.15 *Juhatab Agnes Neier*

Anneli Saro, Rummo ambivalentsuse poeetika

Ene-Reet Soovik, „Lähen edasi niikaua, kuni on igavikku“.

Paul-Eerik Rummo luuletõlked inglise keelest

Mart Velsker, Üliõpilane ja luuletaja

Diskussioon

16.30–18.00 *Juhatab Marin Laak*

Arhiivinäituse avamine – kuraatorid Marin Laak, Ave Pill

Raamatuesitlus – Paul-Eerik Rummo „Väljavõtteid“ (Tänapäev, 2022),

koostaja Aare Pilv. Raamatumüük

Õnnitlused

• • •

21. jaanuaril 2022 – Tartu Ülikooli muuseumis

11.00 Avamine, tervitused

11.20–13.20 *Juhatab Piret Viires*

Viivi Luik, Luuletaja ilmumine

Rein Veidemann, Paul-Eerik Rummo *post scriptum*

Aare Pilv, „Ja mu sõnadest saab lalin“

Anti Saar, „Lugemiki“ fenomen

Lõuna 13.20–14.30

14.30–16.00 *Juhatab Joosep Susi*

Arne Merilai, Kaplinski joon ja Rummo sädemed. Võrdlev hüpotees

Märt Väljataga, Rummo ajaloolisus ja ajatus

Luule Epner, Aeg ja ajalugu teatripeeglis.

Paul-Eerik Rummo näitekirjanikuna iseseisvas Eestis

Paus 16.00–16.15

16.15–17.45 *Juhatab Arne Merilai*

Igor Kotjuh, „Saatja aadressi“ mõju venekeelsele saajale.

Svetlan Semenenko juhtum

Cornelius Hasselblatt, Luuleekspordi võimalustest.

Paul-Eerik Rummo saksa keeles

Piret Viires, Paul-Eerik Rummot õpetades

Diskussioon

Õnnitlused

17.45

Etendus „Kohvikulusikad“, lavastaja Elise Metsanurk (Tartu Uus Teater),

laval on Kärt Johanson ja Andre Maaker ning EMTA lavakunstikooli

31. lennu üliõpilased: Markus Andreas Auling, Karl Birnbaum, Richard Ester,

Laurits Muru, Herman Pihlak, Juhan Soon, Rasmus Vendel, Edgar Vunš

18.45–21.00 Koosviibimine

• • •

Konverentsi ülekandeid saab jälgida ja järelvaadata internetis:

20.01.2022 kirjandusmuuseumis – <https://www.kirmus.ee/kirmus-TV>

21.01.2022 Tartu Ülikooli ajaloomuuseumis – <https://www.uttv.ee>

Paul-Eerik Rummo esinemas 1962. a. EKM EKLA, B-37: 3184. Foto: E. Teder

SISUKORD

Koostajad	Saateks	8
Tanar Kirs	Juhan Liivi mõtlemise algeristused	10
Joosep Susi	Nüüd. Jälle. Alatasa. Tähelepanekuid Rummo olevikust	11
Marin Laak	Juhan Liivi ülikuub noore Rummo õlul	12
Anneli Saro	Rummo ambivalentsuse poeetika	13
Ene-Reet Soovik	„Lähen edasi niikaua, kuni on igavikku”. Paul-Eerik Rummo luuletõlked inglise keelest	14
Mart Velsker	Üliõpilane ja luuletaja	15
Viivi Luik	Luuletaja ilmumine	16
Rein Veidemann	Paul-Eerik Rummo <i>post scriptum</i>	17
Aare Pilv	„Ja mu sõnadest saab lalin”	18
Anti Saar	„Lugemiki” fenomen	19
Arne Merilai	Kaplinski joon ja Rummo sädemed. Võrdlev hüpotees	20
Märt Väljataga	Rummo ajaloolisus ja ajatus	21
Luule Epner	Aeg ja ajalugu teatripeeglis. Paul-Eerik Rummo näitekirjanikuna iseseisvas Eestis	22
Igor Kotjuh	„Saatja aadressi” mõju venekeelsele saajale. Svetlan Semenenko juhtum	23
Cornelius Hasselblatt	Luuleekspordi võimalustest. Paul-Eerik Rummo saksa keeles	24
Piret Viires	Paul-Eerik Rummot õpetades	25

Paul-Eerik Rummo on eesti luule elav klassik, eesti 1960. aastate luuleuuenduse säravaim nimi Artur Alliksaare, Jaan Kaplinski ja Viivi Luige kõrval. Tema laulude tekstid kuuluvad laulupidude püsirepertuaari, neid on viisistanud nii rokkiv Ruja kui folkijad, laulud „Viimsest reliikviast“ on läinud rahva sekka. Paul-Eerik on kandud läbi 1960-ndate „eesti esiluuletaja rasket krooni“, olnud kriipiva ühiskondiku ja eksistentsiaalse närviga autor nii luuletaja, esseisti kui dramaturgina. Tema „isikus on olnud väga õnnelikult ühendatud suur ja tundlik anne väga erudeeritud ja teadliku luuletajaga, kes on silmas pidanud luule võimaluste avardamist ka oma tõlgetega.“¹

Paul-Eerik Rummo sündis 19. jaanuaril 1942, luuletajana debüteeris ta juba viieteistaastaselt ajakirjas Looming. Tartu ülikooli eesti filoloogia tudengina oli ta üheks 1960. aasta vabavärsiliikumise eestvedajaks. Tema esikkogu „Ankruhiivaja“, mis ilmus 1962. aasta luulekassetis, äratas otsekohe tähelepanu; teine vihik luuletusi „Tule ikka mu rõõmude juurde“ (1964) ja kolmas kogu „Lumevalgus... lumepimedus“ (1966) tegid Paul-Eerik Rummost oma põlvkonna esiluuletaja, keda märgati kohe ka väliseestlastest literaatide poolt raja taga. Selle aja luule võttis kokku 1968. aastal ilmunud valikkogu „Luulet 1960–1967“.

Legendiks on saanud Paul-Eerik Rummo näidend „Tuhkatriinmäng“ (LR, 1969), mida on peetud tema „senise luule kvintessentsiks ja parafrasiks“, eriti aga Evald Hermaküla lavastuse ärakeelamine Vanemuises, mis tõi kaasa üliõpilaste väljaastumised Tartus.

Paul-Eeriku järgmine, omal ajal murranguline luulekogu „Saatja aadress“ jäi Nõukogude tsensuuri 1972. aastal kinni, ent käsikiri hakkas peatselt ja isetahtsi kiiresti käest kätte levima käsitsi tehtud koopiatena. Neid tekste õpiti pähe ja loeti valjusti - oli luule aeg! Arvatavasti mõjutas „Saatja aadress“ nii toonast luulepilti ehk enamgi. 1970. aastatel Paul-Eerik uut luulet enam ei avaldanud, kuid ilmusid varasema luule valikkogud „Ajapinde ajab“ ja „Oo et sädemeid kiljuks mu hing“. Valitud luulet 1957–1984“ (mõlemad 1985). „Saatja aadress ja teised luuletused 1968–1972“ ilmus esmakordselt tervikuna alles 1989, seejärel koondkogu „Luuletused“ 1999, luulekogu „Kohvikumuusikat“

1 Olesk, Sirje 2001. Paul-Eerik Rummo (1942). Luule tõus kodumaal. – Epp Annus, Luule Epner, Ants Järv, Sirje Olesk, Ele Süvalep, Mart Velsker, Eesti kirjanduslugu. Tallinn: Koolibri, lk 443–444.

2001 ning esinduslik „Kogutud luule“ 2005. aastal. Eriliselt kaalukas on Paul-Eerk Rummo roll olnud ka nii esseisti kui tõlkijana.

Kirjaniku juubelisünnipäeva tähistatakse Tartus kahepäevase konverentsiga

ÜKSKORD ENNEPUISTE. PAUL-EERIK RUMMO 80

Konverents algab neljapäeval, 20. jaanuaril Eesti Kirjandusmuuseumi saalis ja jätkub reedel, 21. jaanuaril Tartu Ülikooli muuseumi valges saalis Toomel. Mõlema päeva avavad tervitused ning lõpetavad õnnitlused. Ettekannetes tuleb juttu Paul-Eerik Rummo luule ajast ja ajatusest, panusest eesti luulesse, retseptsioonist pagulaste seas, Rummost kui lastekirjanikust, dramaturgist ja tõlkijast, tema luule tõlkimisest saksa ja vene keelde ja muust. Ettekannetega asutvad üles Tanar Kirs, Joosep Susi, Marin Laak, Anneli Saro, Ene-Reet Soovik, Mart Velsker, Rein Veidemann, Aare Pilv, Anti Saar, Arne Merilai, Märt Väljataga, Luule Epner, Igor Kotjuh, Cornelius Hasselblatt ja Piret Viires. Luuletaja ilmutamisest ja tähendusest kõneleb põlvkonnakaaslane kirjanik Viivi Luik.

Konverentsi esimesel päeval avatakse kirjandusmuuseumis Paul-Eerik Rummo käsikirjade ja raamatute arhiivinäitus ning esitletakse luuletaja sünnipäeva puhul kirjastuses Tänapäev välja antud uut valikkogu „Väljavõtteid“, mille koostas Aare Pilv. Teisel konverentsipäeval on ettekannete jätkuks võimalik vaadata Rummo tekstide alusel valminud etendust „Kohvikulusikad“, lavastajaks Elise Metsanurk Tartu Uuest Teatrist.

Konverentsi pealkirjana „Ükskord ennepuiste“ on kasutatud Paul-Eeriku luuletust, mille inspireerijaks on olnud rahvalik sõnameister Puu Jaagup. Rummo oli temaga kohtunud üliõpilasena rahvaluule kogumisekspeditsioonil 1960. aasta juulis Viru-Jaagupi sovhoosis. Ekspeditsiooni materjalid, Peet Lapiku ja Paul-Eerik Rummo rahvalaulude ja -juttude üleskirjutused on säilinud Eesti Rahvaluule Arhiivis.

Konverentsi korraldamist on toetanud Tartu Ülikooli eesti kirjanduse rahvusprofessor, Eesti Kirjandusmuuseum ja Eesti Kultuurilooline Arhiiv, Eesti Kirjanike Liidu Tartu osakond, Eesti-uuringute Tippkeskus ja Eesti Kultuurkapital.

Siiras tänu esinejatele, kuulajatele, lugejatele ja toetajatele!
Palju õnne Paul-Eerik Rummole sünnipäevaks!

Koostajad

JUHAN LIIVI MÕTLEMISE ALGERISTUSED

Tanar Kirs

Tartu Ülikool, Liivi Muuseum

Üks kõige ilusamaid pilke Juhan Liivi luulele leidub mu meelest ühe noore naise isiklikus kirjas, saadetud 1949. aasta juulis Siberist kodustele. Ta meenutab:

„Kord koolipõlves õppisin luuletust – „Ta lendab mesipuu poole“. Siis ei osanud selle õiget sisu tõlgitseda: ja teele jäävad tuhanded, koju jõuavad tuhanded, sa unustad vaeva ja hoole ning tõttad isamaa poole”.

Nüüd hakkab see luuletus kokku kõlama tema sügavamate lootustega:

„Kui vaid ikkagi veel elus kõik kohtuksime, unustaksime ehk kõik möödunu – paha ja kibeda.”

Kui inimene elab nii vaeses maailmas, et tal on ligipääs vaid sellisele kirjandusele, mis on peast võtta, siis hakkab ta mõlgutama ühtesid ja samu ridu korduvalt, varsti juba erilise hoolega ning lõpuks hakkab üks ja seesama ilmne-ma hästi mitmel moel. Nii läheneb Liivi luule lugemine sellele, kuidas Liiv need read ka kirjutas.

Kirja kirjutaja kuuleb Liivi värssides esialgu kutset tulla julgelt eluraskustest läbi oma mesitaru poole. Sügavamate lootuste sõnastamisel ta justkui kujutleb selle luuletuse poeetilise maailma edasist arengut: mis siis, kui kord jõutakse pärale? Siis ehk unustada kõik möödunu, paha ja kibe. Juhan Liiv küsibki, kuidas unustada iseend ja oma maailma, sellisel määral et, nagu ta ütleb ise ühes viimastest kirjutistest, pääseda „kellessegi teisesse, elusse, valgusse”.

NÜÜD. JÄLLE. ALATASA. TÄHELEPANEKUID RUMMO OLEVIKUST

Joosep Susi

Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool

Luulekogudega „Tule ikka mu rõõmude juurde” ja „Lumevalgus... lumepimedus” toob Paul-Eerik Rummo eesti luulesse varasemast keerukama ajakasutuse. Iseäranis jutustava algega luuletustes painutatakse lakkamatult aega: olevik kitseneb ja laieneb, venib ja tõmbub jälle kokku, luuletuse piires ehitatakse tihtilugu üles mitmeid ajatelgi, olevikud lõikuvad omavahel ja teisenevad siis kord minevikuks, kord tulevikuks. Vahel võib *rabe*, *rabelev aeg* olla *täna ja alati* või lihtsalt *kuuekümnendad*, siis aga peatuda *ala* ja *tasa*. Või olla püsiv viivitus, kohe-kohe juhtuva püsiootus. Kõik on (ikka) veel või varsti, aeg-ajalt või jälle või liiga vara.

„Lumevalguski” algab *Nüüd jälle alatasa*. Kordumatu ja korduv, mööduv ja püsiv, eriline ja igapäevane, isiklik ja üldine sulavad kokku. Avaluuletuse viien-dal real tuleb *Nüüd jälle alatasa* taas nagu peakski nüüdhetk *ala* ja *tasa* taas-korduma (misjärel siseneb sulgudes üks teistsugune emotsionaalselt laetud hääl ja teistsugune olevik) ning avalduma silmapilgutuses kolme punkti kohal (*silmadest, mis sulguvad . . . lähevad lahti*).

Vaatlen ettekandes Rummo kuuekümnendate aastate luuletuste ajalist ülesehitust, toetudes peamiselt Gerard Génette'i traditsioonilistele narratiivi ajalisuse põhitüüpidele (kord, kestvus ja sagedus), et avada (mikro)narratiivi-de avaldumisviise Rummo varases luules ja mõtiskleda pisut sellegi üle, mil moel avardas Rummo just mitmekesise ajalise struktuuri kaudu lüürilise luule võimalusi.

JUHAN LIIVI ÜLIKUUB NOORE RUMMO ÕLUL

Marin Laak

Eesti Kirjandusmuuseum

Noort Rummot märgati raudse võrendiku taga Läänes juba esikkogu „Ankruhiivaja” ilmunise järel. Võiks arutleda, kas ehk just seesama juhanliivilik valulik armastus isamaa vastu, mis ülenes kunstiks ka noore Rummo luules (*suits pööroöluhtadelt / kasvab / kipitama laugude vahele*) võis olla murdepunktiks ka järjest tihenevatele suhetele Eesti ja pagulaste vahel. Rummo mesilaspere kujundit *me hoiame nõnda ühte* tõlgendati väikerahva ühtekuuluvusetunde sümbolina siingi, luule elujõud andis tunnistust kultuuri sitkusest kodumaal.

Tähelepanu väärrib Rummo välisretseptsiooni enesestmõistetav haare eesti kirjandustraditsiooni, mille põhjaks on Juhan Liiv ja alles seejärel arbujad. Kõik eesti luuletajad, kes „üldmõistelises nimisõnaski suurt algustähte väärivad, alates Gustav Suitsuga ja lõpetades Paul-Eerik Rummoga olnud Juhan Liivi lummuses”, on kirjutanud Ivar Grünthal, luuletaja ja kultuuriajakirja Mana toimetaja Rootsis, essees Juhan Liivi ülikuulest eesti uuemas luules. Ettekandes tulebki juttu Paul-Eerik Rummo luule vastuvõtust raja taga, peamiselt sellest, kuidas ja mille kaudu sellest räägiti arvustustes, põigetega erakirjavahetustes. Noore Rummo retseptsioon väliseesti kultuuriruumis kõneleb „eesti kirjanduse lõhenenud puu” latvade põimumisest juba varastel kuuekümnendatel ja seda eraviisilise suhtluse kõrval ka ühiste tüvikujundite kui poeetiliste mälu paikade kaudu. Eestis ilmunud erakordselt andekat loomingut vahendati tihe date kontaktidele kaudu ka maailmakirjandusväljale.

RUMMO AMBIVALENTSUSE POEETIKA

Anneli Saro

Tartu Ülikool

Kaittesin 1992. aastal Tartu Ülikoolis diplomitöö pealkirjaga „Dihhotoomia P.-E. Rummo loomingus“. Tuginedes Hegelile, defineerisin dihhotoomiat kui põhimõttelist vastandust, mis tuleb esile ühtsuse printsiibi kaudu (nt *yang* ja *yin*). See tähendab, et kõik opositsioonid pole alati vastandid, vaid tihti ainult vastandused ehk asetatud vastandlikesse positsioonidesse. Analüüsisin siis dihhotoomilise elutunnetuse ehk vastandite ühtsuse ilmnemist Rummo 1960.–1970. aastate luuletustes ja 1960. aastate lõpul kirjutatud näidendites („Tuhkatriinumäng“, „Pseudopus“, „Kotkast-Prometheust“). Leidsin, et dihhotoomia on üks olulisemaid elutunnetuslikke printsiipe Rummo loomingus: haarates endas- se vastandeid, tõuseb inimene tavareaalsusest kõrgemale ja saab „nägijaks“, leiab oma tõe või harmoonia.

Viimasel paaril aastal olen tegelenud ambivalentsuse poeetikaga. Kui vastandlikud informatsioonivood, kõne- ja kujutusviisid või meeleolud omavahel põimuvad, tekivad teoses n-ö ambivalentsuse sõlmed, mis peaksid vastuvõtjas aktiveerima erinevaid tõlgendus- ja analüüsistrateegiaid. Ambivalentsuse sõlmed võivad olla teoses juhuslikud või üksikud, kui aga ambivalentsus on teose peamine poeetiline võte ja juhtmõte, siis võib rääkida ambivalentsuse poeetikast.

Ettekandes võrdlen Paul-Eerik Rummo 1960. aastate luuletusi ja näidendeid tema 21. sajandil kirjutatud loominguga ning analüüsin seda, lähtudes ambivalentsuse poeetikast.

„LÄHEN EDASI NIIKAUA, KUNI ON IGAVIKKU“.

PAUL-EERIK RUMMO LUULETÕLKED INGLISE KEELEST

Ene-Reet Soovik

Tartu Ülikool

Eesti raamatukogude kataloogist ESTER leiab Paul-Eerik Rummo kui tõlkija nime ühenduses üsna mitme erineva keelega: kõige olulisemal kohal võiksid ehk olla soome- ja venekeelse kirjanduse vahendused, huvitava nišina tõuseb esile koostöös skandinavistidega tõlgitud norra draama, tõlkijana osutub Rummo olevat seotuks ka näiteks läti ja ungari luule antoloogiatega. Ettekandes keskendun aga tõlkeraamatutele „Ahermaa ja teisi luuletusi”¹ ning „Surmad ja sisenemised”² ning mõlema autori, vastavalt T. S. Elioti ja Dylan Thomase jaoks olulisele luuletajale John Donne’ile, kelle luuletusi Rummo samuti on meeldejäävalt vahendanud, ning üritan teha tähelepanekuid tõlkija käekirja ja selle võimalike teisenemiste kohta.

1 Eliot, T. S. [1999]. *Ahermaa ja teisi luuletusi*. Tõlkinud Paul-Eerik Rummo, toimetanud ja järelsõna Jaak Rähesoo. [Tallinn]: Hortus Litterarum. [111 lk] – *Toim.*

2 Thomas, Dylan 1972. *Surmad ja sisenemised*: [valik luuletusi]. Tõlkinud Paul-Eerik Rummo. Tallinn: Eesti Raamat. [79 lk] – *Toim.*

ÜLIÕPILANE JA LUULETAJA

Mart Velsker

Tartu Ülikool

Kunagi oli Paul-Eerik Rummo korraga üliõpilane ja luuletaja. Aga ta oli ka üliõpilane, kes uuris luuletajaid ja luulet. Aegajalt on meelde tuletatud Paul Rummo rolli Henrik Visnapuu elu ja loomingu käsitlemisel, kuid enamasti on unustatud, et ühe sisukamatest Visnapuu luule vaatlustest kirjutas Paul-Eerik Rummo. Mahukas diplomitöö „Henrik Visnapuu tulek luulesse” valmis 1965. aastal. Ettekanne tahab unustatud asja meelde tuletada ning arutada selle üle, kuidas uurimus sobitub Visnapuu luule laiemasse retseptisioonipilti ning mis võiks olla selle tähendus praeguselt vaateveerult.

Paul-Eerik Rummo diplomitöö on esileküündiv mitmel põhjusel. Töö on harvanähtavalt põhjalik ning metoodiline – sellest hoolimata, et meetodeid tutvustatakse põgusalt. Paul-Eerik Rummo on kirjutanud eesti kirjanduse kohta läbi aegade päris palju, kuid sellist rangele teaduslikkusele pürgivat kirjutamisviisi nagu siin, tema teistes tekstides pole. Visnapuu oli Nõukogude Eestis poliitilistel põhjustel „raske” autor, kuid sellest raskusest vaadatakse diplomitöös mööda ning peaaegu ignoreeritakse Nõukogude Eesti olusid. Tõsi, sissejuhatus paneb siiski paika ajalised ja ruumilised koordinaadid ning siin tõdetakse ka, et Visnapuu looming oli „pikemat aega asetatud allapoole uurija silmakõrgust” (lk 2). Töö järgmistes osades on poliitilise sisuga arutelud aga jäetud kõrvale ning süvenenud noore Visnapuu kesksete motiivide analüüsimisse. Kui ka poliitilise sisuga motiivid mõnes Visnapuu tekstis esile tulevad (nt luuletuses „Õudse aja poees”), siis käsitletakse neid neutraalse asjalikkusega.

Kas Visnapuul võiks olla ka põhimõtteline tähendus Paul-Eerik Rummo vaimu- ja luuleilma kujunemisel? Sellele küsimusele on keerulisem vastata, sest jälgi Visnapuust on Rummo esseistikas ja luules vaid üksikuid. Ometi on seegi arutamist väärt küsimus.

LUULETAJA ILMUMINE

Viivi Luik

kirjanik

1. Tekst räägib kultuurist kui ühest olulisest julgeolekutingimusest – kirjeldab tausta, millele ilmus Paul-Eeriku luule.
2. Tekstis on juttu poeesia mõjust keelele.
3. Tekst tervikuna on pühendatud Paul-Eeriku tähendusele ja kohale eesti kultuuris.

PAUL-EERIK RUMMO *POST SCRIPTUM*

Rein Veidemann

Tallinna Ülikool

Paul-Eerik Rummo „Kogutud luule” (2005) lõpeb P.S.-ga, kirjadest tuntud *post scriptum*’i ehk eesti keeli järeilmõtte või -kirjaga. Viis luuletust, neli neist lõpulehekülgedel, üks käekirja näitena tiitellehe pöördel, mis „P.S.”-ga hõlmatakse, on autor kirjutanud 2005. aasta suvel spetsiaalselt enda luuleloominguist tervikpilti taotleva raamatu tarbeks. Need viis luuletust on võetavad omaette tsüklina, mille kujundisemantika seostub liikumisega iseendas ja ümbritsevas aegruumis. Seda omakorda iseloomustab oksüümoronlikkus („ääretu tantsu-põranda äär”, „üürikene igavik”).

Võiks ju arvata, et „P.S.”-i näol on tegemist „tehnilise” lisandusega – tekstidega, mis järgnevad põhikorpusele. Seda muidugi ka. Ent ladinakeelse variandi seletuses viidatakse *post scriptum*’i enda jätkuvusele *ad finitum*, lõpule lõpmatuses. Sest P.S.-le võib järgneda P.P.S. ja P.P.P.S... . Mujalgi Rummo luules olen leidnud kinnitust niisugusele, korduste kaudu edasi lükkamisele ja lõpetamatusele. Ilmekas näide pärineb „Saatja aadressist”: „...maal kus üht kui teist usku jutlustatatakse üht kui teist / tõde tutvustatakse üht kui teist pead noogu- / tatatakse...”.¹ Igiliikumist rõhutab ka interpunktsiooni puudumine. „Saatja aadress” pealkirjanagi viitab teosele kui teatavale „allkirjale” pärast läkitust. *Scriptum* on olnud enne. See, mida loeme, on juba allkirjastatud *post scriptum*. Luulekogus „Lumevalgus ... lumepimedus” (1966) manifesteerib seesugust lõputut liikumist täiuslikult kõiki keelevahendeid kasutades „Rong läbi agulite”. Tunnuslik osa Rummo luuletekstidest ongi liikumised punkti suunas, kus paralleelid üheks saavad. Loitsuna kõlab see luuletuses OO ET SÄDEMEID KILJUKS MU HING, kus ainsa mõõtmena tunnistatakse tunnelisuu avanevat kaugust.

Aga eks võime ju elu ennastki võtta kui järelteksti eelnevatele eludele. Me oleme alati kellegi/millegi P.S. ja sealt edasi P.P.S. jne.

1 Rummo, Paul-Eerik 1989. * * * vähemalt kahel pool head ja kurja. – Saatja aadress ja teised luuletused 1968–1972. Tallinn: Kupid, lk 28. – *Toim.*

„JA MU SÕNADEST SAAB LALIN“

Aare Pilv

Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus

See rida on pärit luuletusest, kus kirjeldatakse võimetust tähenduslikuks kõneks, olles silmitsi valge puhta lumega, kogedes midagi müstilist ja ülevat. Paul-Eerik Rummo luules on sellelaadset tähenduslikkuse piiril liikumist eri viisidel, intensiivsest loitsulisest kõla ja rütmi pidi voolamisest kuni lausumise pudenemiseni keelefragmentideks (nt luuletuses „Vihma maitsest“), sealhulgas lasteluule sõnamängud. Ettekandes püüangi vaadelda neid erinevaid tähendusliku kõne laialivalgumisi ja pudenemisi, glossolaaliast afaasiani. Mida need õigupoolest väljendavad? Kas see „lalin“ on Rummo luule tuumne siht või semiootiliselt aktiivne piiriala? Kas võib seda näidata teatava vertikaaltelje otspunktidenä (sirutumine keelest ülespoole ning lagunemine keelevõimest allapoole) või on siin tegu pigem eri reaktsioonidega ühesama gravitatsiooni-keskme suhtes? Ühesõnaga, püüan ettekandes Rummo luule erinevaid „lalinäid“ kuidagi kontseptualiseerida.

„LUGEMIKI“ FENOMEN

Anti Saar

kirjanik, tõlkija

Paul-Eerik Rummo „Lugemik. Lugemiki“ on Eesti ulakamat sorti lasteluule ava- ja tüvitekst.¹

Samast ja hilisemast perioodist, tänapäevani välja, on eesti lastekirjanduses ilmunud rohkelt teoseid, mille keelemänguline aspekt väljendub sõnasõnalise tähendustasandi „lühistamises“ sekundaarselt kodeeritud keelega (metafoorika, idiomaatika, mütoloogia, „suurte inimeste“ kantselseikeel jne). Säärase kirjanduse tänini taastrükitavaks mudelteoseks on Eno Raua „Peep ja sõnad“. Kui lugeda seda sorti loomingu hulka laias plaanis kõik tekstid, mis tekitavad efekti kultuuriliste alltekstide kaasajastamise, nihestamise ja kummasdamise teel, leiame selle voolusängist tohtu hulga teoseid, alates Paul-Eerik Rummo enese raamatust „Kokku kolm juttu“ ja Aino Perviku, Leelo Tungla, Hando Runneli, Kalju Kanguri, Jaan Kaplinski, Ott Arderi luulest kuni Ilmar Trulli, Wimbergi ja Contra luule, mõningate Andrus Kivirähki proosateoste ning Ilmar Tomuski raamatuteni „Kõrvalised isikud“ ja „Kops läks üle maksa“.

Rummo „Lugemiki“ ainulaadsus loetletu kõrval seisneb selles, et poeetilisest kummastust ei selgitata lahti, ei „maandata“ tavakeelde, mis tuleneb omakorda sellest, et oma lingvistilisi uperpalle ei heida Rummo mitte läbi sekundaarselt kodeeritud kõneregistrite, vaid läbi tähenduseelse või -järgse, pooleldi asemantilise lausumise. Miks on selline luule oluline täisväärtusliku keeleolendi minateadvuse arendamisel?

Ettekanne vaatleb, kuidas „Lugemiki“ on tehtud ja mida see raamat teeb lugejaga.

1 Rummo, Paul-Eerik 1974. *Lugemik, lugemiki*: [koolieelikutele ja nooremale koolieale]. Ill. Jaan Klõšeiko. Tallinn: Eesti Raamat. 32 lk. – *Toim.*

KAPLINSKI JOON JA RUMMO SÄDEMED. VÕRDLEV HÜPOTEES

Arne Merilai

Tartu Ülikool

Luuletuse struktuuri saab vaadelda keele paradigmavälja ja kõne süntaksitelje kokkupuutes.

Kaplinski tõmbab joone Võrumaa kohale: süžeealine üldistus üle parallelistlikult sisustatud tähendusvälja.

Rummo tõmbab mitmeid jooni korraga: paralleelsed süžeealged parallelistlikul tähendusväljal.

Kaks assotsiatiivsust: selge selginemine ja hajuv selginemine.

Võrdpildid: adra meetod ja looreha meetod, otsejoones või kivilt kivile, roopas või puisteliival, metsavaht või seeneline.

RUMMO AJALOOLISUS JA AJATUS

Märt Väljataga

Ajakiri Vikerkaar

„Saatja aadressi“ 1989. aasta väljaande järelsõnas märgib Paul-Eerik Rummo: „Luule ei ole muidugi mitte ainult oma tekkeaja vili ja väljendus. Kuid ega tal omast ajast täielikku pääsu ka pole“. Pinge kahe pooluse, ajatu ja ajaliku vahel on Rummo suhteliselt väikesemahulises loomingus eriliselt rõhutatud. Sõnavõtt mõtiskleb Rummo loomingu suhete üle ajaga ja selle pindudega mitme nurga alt: aeg kui kirjutamise ühiskondlik kontekst, Rummo looming kui ajajärk eesti luules, Rummo looming kui pidev uue avastamine ja leitud lahtiütlemine, vastuolud kirjutamis-, avaldamis- ja retseptsioonaja vahel, Rummo katsed ajatempleid oma loomingult kustutada. Rummo luule näitlikustab kokkuvõtlikult probleeme, millega kirjandusloo, kirjandusprotsessi käsitlemisel ja kirjanduse hindamisel tuleb nüüdisajal kokku puutuda.

AEG JA AJALUGU TEATRIPEEGLIS.

PAUL-EERIK RUMMO NÄITEKIRJANIKUNA ISESEISVAS EESTIS

Luule Epner

Tallinna Ülikool

Me tunneme Paul-Eerik Rummot eeskätt luuletajana, kuid sugugi vähem tähtis pole tema draamalooming – poeetilised ja teatritundlikud näidendid, mis on leidnud koha nii kirjanduskaanonis kui ka teatriajaloos. Esimese näidendi „Võõrad inimesed“ kirjutas Paul-Eerik Rummo aastal 1962, lähestikku oma debüütikogu „Ankruhiivaja“ ilmunisega 1960. aastate esimeses luulekassetis. Tänapäevaks on lavale jõudnud ja/või trükitis ilmunud poolteistkümmend Rummo draamateksti, rääkimata dramatiseeringutest, mille piir originaalnäidendiga on mõnigi kord hägus. Küllap kõige tuntum on eksistentsiaalseid küsimusi seadev muinasjututeisendus „Tuhkatriinumäng“, mille esmalavastus 1969. aastal oli teatriesteetilise murrangu tähiseid ning mille teatritõlgenduste rida on jätkunud ka taasiseseisvas Eestis; teiste seas lavastas selle näidendi ka autor ise 1996. aastal raadioteatris.

Siinses ettekandes jääb „Tuhkatriinumäng“ taustale ning fookuses on Paul-Eerik Rummo 1990.–2010. aastail loodud draamatekstid. Suurem osa neist on kirjutatud siirdeajastul, s.o kümnendivahetusest 1980/1990 kuni uue sajandi alguseni: näidendile „Valguse põik“ (1993) järgnevad kaks kuuldemängu, „Rapsodia kohvrivirnaga“ (1992) ja „Globaalkolleegium: valepüüdja“ (1996); sajandivahetuse paiku valmivad „Kõrged, kõrged Köpu mäged“ (koos Viiru Härmiga, lavastus 2014), „Doc1.doc ehk Lillede keel“ ja „Tipus“. Pikema vahe järel lisandunud „Taevast sajab kõikseaeg kive“ (2016) tõukub Jaan Krossi jutustusest „Taevakivi“. Neis näidendis kujutab Rummo üleminekuaegade nähtusi ja hoiakuid, uurib eestlase enesetaju sotsiaalsete traumade mõjuväljas, aga ka eestluse sündi ja saatust läbi ajaloo. Ta ei tee seda tuttavlikult realistlikus laadis, vaid võõritavalt ja sedakaudu üldistavalt. Müütide ja muinasjuttude asemel kasutab ta nüüd argireaalsuse materjali, kuid ehitab sellest fantaasiamängulisi, kujundijulgeid ja absurdihõngulisi omailmu. Rummo teatrikujutelmad, mida ta näidendid avaldavad, on ootamatud ja originaalsed.

Ettekandes võetakse Rummo iseseisvusaegsete näidendite teemad ja poeetika lähema vaatluse alla.

„SAATJA AADRESSI“ MÕJU VENEKEELSELE SAAJALE.

SVETLAN SEMENENKO JUHTUM

Igor Kotjuh

Tartu Ülikool

Svetlan Semenenko (1938–2007) on Leningradis sündinud ja Tartu Ülikooli lõpetanud luuletaja ja eesti luule viljakas tõlkija. Semenenko tõlkis eesti luulet süstemaatiliselt, esimestest tekstidest kaasaegsete autoriteni. Ta on tõlkinud suurema osa 1999. aastal välja antud mahukast eesti luule antoloogiast (739 lk). Tõlkides Paul-Eerik Rummo luulet tekkis Semenenkol sellega eriline kontakt, mis väljendus nii tema tõlkestrateegias kui ka omaloomingus.

Prantsuse kirjandusteadlane Catherine Géry väidab, et suhte autori ja tõlkija vahel määrab mitte niivõrd koostöö otsimine, kuivõrd tõlkija valik kahe koolkonna – *sourcistes* ja *ciblistes* – vahel, millest esimene keskendub lähteekelele ja teine sihteelele. Kui üks taotleb formaalset täpsust, siis teine stilistilist.

Semenenko tõlked kuni Paul-Eerik Rummo tekstideni pooldasid üldiselt *sourcistes*-lähenedmist. Rummo luule aga kutsus elavale dialoogile, mistõttu Semenenko lülitas selle autori puhul ümber *ciblistes*-režiimile.

Paul-Eerik Rummo radikaalsed katsetused vabavärsi vallas avaldasid mõju ka Semenenko enda luuleloomingule: ta hakkas kasutama rohkem vabavärssi. Mõned Semenenko luuletused järgivad Rummo luuletuste vormi ja/või on seotud nendega sisuliselt, nt teatud kujundite kaudu. Eriti paistab siin silma Rummo luulekogu „Saatja aadress“. Ettekandes on toodud näited.

Tulemuseks on Rummo luule tärkamine venekeelses kultuuriruumis vähemalt kahel moel: läbi Semenenko tõlgete ja läbi tema enda luuletuste. Selline intensiivne topeltjõud on Paul-Eerik Rummo luuleloomingul.

Kirjandus

Géry, Catherine 2008. De la source à la cible: quelques réflexions sur la traduction des skaz de N. S. Leskov. – Jean-Claude Lanne (dir.), *Mélanges offerts à Daniel Alexandre*. Modernités russes hors série. Lyon, p. 49–63.

Семенинко, Светлана 1979. *В понедельник вечером: стихи*. Таллинн: Ээсти раамат. [128 lk]

Семенинко, Светлана 1985. *Свет в декабре: стихи и переводы* [из эстонской поэзии] Таллинн: Ээсти раамат. [302 lk]

Семенинко, Светлана 2004. *Эстонский альбом, или, Ещё не всё потеряно* = *Eesti album, ehk, Mitte kõik ei ole veel kaotatud* = *Estonian album, or, Not everything is lost yet*. [Tallinn]: Ilo. [97 lk]

Антология эстонской поэзии 1999. Составитель и редактор Эльвира Михайлова. Таллинн: KPD.[739 lk]

LUULEEKSPORDI VÕIMALUSTEST. PAUL-EERIK RUMMO SAKSA KEELES

Cornelius Hasselblatt

Eesti Teaduste Akadeemia

Paul-Eerik Rummo esimesed saksa keelde tõlgitud luuletused ilmusid 1968. aastal Moskvast toimetatud ja trükitud ajakirjas Sowjetliteratur. Enam kui poole sajandi vältel on Rummo luule kallal töötanud kaksteist erinevat tõlkijat, kokku on saksa keeles ilmunud ligi 50 luuletust, mõned neist erinevates tõlgetes. Suurem osa tõlkijatest ei osanud eesti keelt, vaid töötas reaaluste tõlgete abil, kaks tõlkisid vene keele kaudu. Mõni tõlkija tõlkis üheainsa luuletuse, mõni kümneid. Kõik tõlked on ilmunud ajakirjanduses või antoloogiates, mitte eri raamatuna. Valiku tegid mitte alati tõlkijad, vaid teinekord ka toimetused, väljaandjad, toimetajad või autor ise.

Kuigi Rummo luule publitseerimise taust on üsna heterogeenne, tasub esitada järgmisi küsimusi:

- missugused eelistused tõlkijatel olid?
- kas saksa keeles kättesaadav Rummo on representatiivne?
- kas riimitud luuletused tõlgiti ka riimidega?
- kas võib üldse rääkida mingisugusest retseptsioonist/vastuvõtust?

PAUL-EERIK RUMMOT ÕPETADES

Piret Viires

Tallinna Ülikool

Paul-Eerik Rummo luule on teema, mida käsitletakse nii üldhariduskoolides kui ka ülikoolide ainekursustel. Praegu kehtivas gümnaasiumi riiklikus õppekavas on Paul-Eerik Rummo luule ja näidendid näiteks märgitud järgmiste alateemade juures: „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“, „Kirjanduse põhi-liigid ja žanrid“, „20. sajandi eesti luule“, „Eesti kirjandus 1960.–1980. aastail“, „Kirjandus ja poliitika“ jm. See näitab Paul-Eerik Rummo loomingu olulist rolli väga paljude teemade õpetamisel juba gümnaasiumi astmes.

Ülikoolide erinevatel ainekursustel on Paul-Eerik Rummo luule samuti fookuses, andes niimoodi põhja ka tulevaste õpetajate kirjandusalasesse ettevalmistusse. Ettekandes tulevadki tutvustamisele kogemused, mis on saadud õpetades ainekursusel „Eesti kirjandus 20. sajandi teisel poolel“ Paul-Eerik Rummo luulet nii eesti filoloogia, kultuuriteaduse, klassiõpetaja kui ka pedagoogika eriala üliõpilastele Tallinna Ülikoolis. Arutletakse selle üle, kuidas 21. sajandi alguskümnendite üliõpilased Paul-Eerik Rummo luulet loevad ja vastu võtavad; tuuakse esile, mis aspektid huvi pakuvad. Lõppjärelendusena saab senikogetu põhjal tõdeda, et Paul-Eeriku luule kõnetab ka noorema põlvkonna lugejaid ja on jätkuvalt hinnatud.

Peet Lepik, Paul-Eerik Rummo. Rahvaluulekogumise ekspeditsioon: PÄEVIK.

Viru-Jaagupi ja selle ümbrus, 01.–15. juuli 1960

2. juulil

Pärast seda, kui olime saanud Viru-Jaagupi sovhoosi direktorilt väärtuslikke andmeid ümbruskonna vanemate inimeste kohta, suundusime kohapeal laialt tuntud jutumehe Jaagup Puu juurde.

Üle 80 aasta vana Puu Jaagup näis unustavat nii oma vanuse kui halva tervise, niipea, kui sattus jutuhoogu. Meie kirjapanekud moodustavad ainult väikese osa sellest, mis me temalt kuulsime – oli täiesti võimatu ta jututulvale sulepeaga järele jõuda. Kuulsime temalt rohkelt isiku- ja olustikuloolist materjali, sealhulgas mitu lugu kirjandusliku kujuna tuntud parun Babinist. Enamalt jaolt jutustab Puu Jaagup iseendast, sealjuures näitab ta üles suurepärase fantaasiat. Tema jutuoskus ning luisekelood on ümbruskonnas laialt tuntud.

Puu Jaagupilt kuulsime ka paari laulu, mis oma tekkelt kuuluvad ilmselt perioodi, mil regivärsi asemele hakkas ilmuma lõppriimiline laul.

Lahkusime Puu Jaagupi juurest kindla sooviga sinna veel mitmel korral tagasi pöörduda: oli kindel, et saame temalt veel palju. Oma suurt jutuoskust väljendas P.J. väga ilmeka žestiga – võttes käega kergelt kinni oma huultest (suu oli poolavatud), tõmbas ta käe sujuva randmeliigutusega suu juurest jälle ära, näidates seega, et tal on jutte peoga suust võtta. Üldse paistis ta silma hea miimika ja elava žestikulatsiooniga.

Allikas

Tartu Riikliku Ülikooli rahvaluule kateedri/õppetooli välitööd: TRÜ Viru-Jaagupi kihelkonnas 1960. – EKM Eesti Rahvaluule Arhiiv, Tartu Ülikooli eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri kogu. EKRK I 32, lk 24–26.

Paul-Eerik Rummo 1973. a. EKM EKLA, B-148: 72. Foto: J. Klõšeiko

